

Роман
ІВАЊУЧУК

*Злогії
та Аноетолі*

Повісті

Харків
«ФОЛІО»
2021

ЗЛОДІЙ ТА АПОСТОЛИ

...Хтось могутній ходив селами від хати до хати і сів одуряючим зіллям. Підійде, кине у відчинене вікно і йде собі далі, а від того зілля шаліють солодким шалом люди, множитися хотять, вічність творити. І земля пристроюється на празник єднання, земля вагітніє, земля родить, земля велить бути собою всьому живущому. Чари, чари розіллялися темним зоряним небом, першими цвітами яблунь, рожевими хмарками на сході й темно-пурпуровою, наливою жагою пеленою в час західний...

Гнат Хоткевич. «Камінна душа»

Розділ перший

З досвітку день заповідався погідний, тож Оленка вибралася в гори в светрику-безрукавці й парусинових шльопанцях, не взявши до уваги попередження старого жаб'євського листоноші Олекси Смоляка, що в ніч проти Івана Купала доконче збереться на дощ, й хребет Чорногори до ранку може й забіліти. Дівчина мала гадку д'вечеру вибратися на вершину Попа Івана, подивитися там гуцульські купальські забави й підготувати матеріал для газети. В прогноз листоноші вона просто не могла повірити: юна практикантка жаб'євської редакції з надією дивилася, як над Дзембронєю рожевіє, а далі червінню береться чисте небо, й вода в Черемоші припадає

до ріні, оголюючи воронобокi валуни й порослі жовтою водоростю кам'яні пороги.

Ніякі попередження про негоду, плову, шаргу, на які в горах, зрештою, ніколи не забарно, не могли зупинити студентку львівської журналістики: дівчина постановила будь-що принести редакторові, підстаркуватому бурчуніві Онуфрієві Шарбуряку, статтю про збережений у Карпатах купальський ритуал і переконати його, що запліснявілий виробничний стиль газети, яку він затлумлює сухими шаблонними інформаціями про трудові подвиги гуцулів, давно віджив свій вік — часопис має стати цікавим, свіжим, романтичним, а працівники редакції мусять врешті позбутися страху перед новими віяннями, які, незважаючи на опір продимлених старим духом, немов шпондер на горищі курної хати, совкових троглодитів, все ж проникають крізь гірські ущелини в предковичний жаб'євський ареал і воскресають старі традиції, щоб постали вони перед сучасною людиною у своїй незбагненній загадковості й дивовижі.

Оленка сіла в майже порожній автобус, що вирушав раннім ранком у Буркут, — по дорозі він набере лісорубів, які щоднини вирушають у бутин, колишніх бокорашів, що до недавня працювали на сплавах, а нині розчищують від колод і тирси озеро Шибене, котре має стати другим Морським оком для утіхи туристам, молодиць, що з порожніми бесагами добираються на ніч у полонину, аби вранці повернутися з бербеницями бриндзи, й мандрівників, охочих побачити купальські забави на Попі Івані.

Й поки обшмульганий тупорилий «пазик» добереться до Буркута, в його салон наб'ється щцерьт людей, і, обважнілий, він перестане деренчати на вибоїнах, а повітря в автобусі загусне від запаху кептарів, засалених овечим маслом сорочок чабанів, від духу поту та горілчаного перегару... Це станеться аж у Зеленій, рідному селі Оленки: там пасажири штурмуватимуть автобус крізь передні й задні двері, притиснуть дівчину до вікна, що й не зрушиться, не те щоб могла вийти на зупинці

й хоч рукою помахати своїй хаті, яка зсунулася з гори на обривистий берег Черемоша, а може, й матері, що, спершись на вориння, виглядатиме, як завше, дочку в гості...

У Зеленій люду набилося стільки, що здавалися вони єдиною живою масою, яка дихає і пріє; шофер сказав «доста!», вийшов з кабіни й позакривав наглухо двері, щоб до самого Буркута ніде не зупинятися; автобус поволі сунув на підйомах і вже доїхав до Явірника, де новий натовп лаштувався до штурму; шофер розводив руками, даючи знати людям, що вільних місць немає, проте пригальмував машину, щоб випустити вуйка, якому треба було зійти в Явірнику, — і тут на його місце, не питаючи дозволу у водія, втиснувся високий хлопець у кепці й грубому светрі під шию, двері за ним зачинилися, хлопець просунувся до найближчого сидіння й сперся обома руками на його спинку, не помічаючи, що між руками опинилася голівка білявої дівчини, якій не залишалось нічого іншого, як дивитися в очі хлопцеві; той нарешті вловив її карий погляд, спробував відхилитися, та це йому не вдалося — ззаду натискали пасажири, нахилиючи його ближче до дівчини, й він ніяковіючи видихнув її в обличчя:

«Я не винен, дівчино...»

«Якось доберемося, до Буркута не так уже й далеко», — примирливо відказала Оленка.

Хлопець мало що не доторкався носом до її чола, його губи наближалися до її губів, він знову спробував відвести голову, щоб не бентежити дівчину, а Оленка відчула, що його подих, приправлений запахом легкого тютюну, їй приємний, і вона не хотіла, щоб незнайомиць відхилив від неї обличчя; в його сірих очах і далі тїнилася винуватість, і Оленка посміхнулася до нього:

«Не робить собі проблем, — сказала, — ні ви, ні я не винні...»

Автобус нарешті добрався до Буркута, описав коло й зупинився на узбіччі дороги — тут він простоїть до надвечір'я, і коли ті самі люди, які сюди приїхали, знову його заповнять, вернеться до Жаб'я. І так щодня...

З передніх і задніх дверей вивалювалися пасажирі — спітнілі, пом'яті, злі й водночас щасливі, що їм вдалося сісти в Зеленій; автобус вичавлював із себе людську масу, яка на свободі вмить дробилася й розтікалася врізнобіч; кілька жінок з порожніми бесагами подалися плаєм, що спинався царинками й перелісками до полонини Веснярки, й правила їм за дороговказ горбата, немов племінний бугай, синя гора на далекому обрії з короною овальної руїни на вершині.

Оленка, хоч і народилася в цих краях, на Попа Івана ще не піднімалася, проте водно заманювала її хвиляста гряда Чорногори, за якою, здавалося, не існує ніякого світу; тепер, коли дівчина вдивлялася в гірське забороло, що оточило її край, запевняючи тутешній люд про безпеку, — пройняла її цікавість: а що там далі, за хребтом Чорногори? Не знала Оленка й квапилася за молодицями, щоб не збитися з дороги, й огортала її щемна втіха від сподіваного пізнання безмежної ойкумени.

Про сіроокого хлопця в сивому светрі, який захищав її від людського тлуму, спершись обома руками на спинку крісла й дихаючи їй в обличчя запашним тютюновим димом, вмить забула, поійнята красою гір, а сонце вже викочувалося із-за буркутьських верхів на чисте небо й обдавало теплом спину — від цього дівчині, продряглій на ранковій прохолоді, ставало затишно й добре — де ж той прогноз старого листоноші, який провіщав доконечну негоду проти Івана Купала?

Звивистий плай переніс Оленку через гору Керничку, вже вийшла дівчина на Рокиту і вдивлялася в далечінь, куди невпинно відступала горбата вершина Попа Івана, й здалося, що ніколи не дійде до неї, що гора, недосяжно віддалена, вічно стоятиме в глибокому безмежжі на тлі синяви неба; ілюзія була тривожна й водночас велична, немовби дівчині пощастило увійти в чертоги космосу, де відсутні простір і час, де існує лише метафізична краса всесвіту.

Оленка зупинилася на вершині Рокити й чманіла від чару, який досі їй, горянку, ніколи не діяв: у жаб'євському котловані минула її шкільна юність, потім вона стала дитям вели-

кого міста, і враження від гірської природи з вічним шумом смerek і Черемоша стерлись у пам'яті — й аж нині, на Рокиті, збагнула несамовите диво застиглого моря в мент найвищого штормового балу — й були це її рідні Карпати.

«Господи, а я вже думав, що не наздожену вас! — почула Оленка позаду себе чоловічий голос, стрепенулася, оглянулася й побачила свого попутника з автобуса: задиханий, він уже стояв поруч з нею й договорював: — Ви, як та лань: з верха на верх, а з бору в бір...»

«А ви теж на купальські забави чимчикуєте? — спокійно спитала Оленка, наче їхня розмова, розпочата в автобусі, не переривалася. — Я ж подумала — молодий учитель добирається до Буркута з призначенням...»

«Ви, напевно, вчителька й думаєте, що весь світ сповнений людьми вашої професії», — всміхнувся хлопець.

«Ні, я журналістка, практикую в Жаб'ї: оце й виїхала за матеріалом для газети... А ви хто?»

«Фольклорист... Ну, ще, так би мовити, не зовсім, щойно — аспірант кафедри фольклористики у Львівському університеті. І теж пошукувач матеріалу — для дисертації».

«Дивно, що в університеті ми ніколи не зустрічалися... То що — разом збиратимемо: я — для газети, ви — для наукової праці?».

«А якби ми та й скооперувалися — ото б вийшло досконале дослідження!»

«Разом добре тільки кашу їсти», — засміялася Оленка.

Вони рушили далі плаєм, ішли поруч, вряди-годи торкаючись одне одного ліктями й, ніяковіючи від цих дотиків, миттю розступалися.

«...А людина — що інша, то й інший світ, — договорювала Оленка. — Хто практик, хто романтик...»

«Ми ж обоє, видно, романтики, якщо вибралися в таку подорож».

«То правда, але тільки на визначений час — на одну мить купальського вечора».

«Цієї миті може бути достатньо, щоб пізнати одне одного».

«Ви так думаєте? А я гадаю, для цього потрібен цілий вік».

«Що ми знаємо про цілий вік!.. — проказав сам до себе хлопець. — Однак нам варто познайомитись, — спохопився він. — Я Данило з Явірника».

«Тож ми сусіди! — втішилася дівчина. — Я — Оленка із Зеленої».

«Дивні діла Твої, Господи! — розвів руками Данило. — Народилися в сусідніх селах, вчимося в одному університеті, а познайомилися на Рокиті!»

Піп Іван нарешті зупинився й почав наближатися до мандрівників. Утоптаний людьми й худобою плай уперся в підніжжя гори й, не маючи сил її здолати, круто звернув убік і зник у заросляку. З-за кущів жерепу виглядали критий ґонтом дах подовгуватої будівлі й гострий шпиль колиби, з якого струменів у небо димок; за широкою смугою заросляка полонина спадала в ізвори, й з них виростала нижча гірська гряда, що бігла в незвісті поруч з Чорногорським хребтом; схили були всіяні обгородженими воринням хижками — деякі втікали з гурту аж на самі вершечки горбів, куди не вели ні дороги, ні стежки, й запитала Оленка в Данила чи в себе самої:

«Ніяк не зрозумію, скільки живу в наших краях, тих он відлюдників, які чомусь живуть окремо, ніби їм вистачає себе самих... Очевидно, все мають там для життя й рідко коли спускаються на доли. Ну а діти — хіба до школи не ходять? Таж навіть за пів дня не доберешся звідти до Буркута!»

«Так водиться у нас з правіку, — відказав Данило. — Ті самітники не спілкуються з людьми, провадять натуральне господарство, не знають ні церкви, ані школи, вони порвали стосунки із своїми родами, з яких у горах складається кожне село, і прагнуть започаткувати свій власний. Та я сумніваюся, що їм вдасться це зробити в наш час...»

«А я й не знаю глибин свого роду, — скрушно мовила Оленка. — І родового прозвища не розумію... Моє пізнання сягає не далі бабуні, та й то... А ти хіба знаєш — свій?»

Без згоди Данила Оленка перейшла на «ти», та й чому б не мала цього зробити, коли вони обоє ровесники або ж з різницею віку у два-три роки, проте цей крок до товариського зближення торкнувся уваги Данила, йому від цього стало приємно, й він пильно приглянувся до дівчини.

Була вона зграбна, гармонійно збудована, мала овальне, з гострим гуцульським носиком обличчя й великі карі очі. В цю мить Оленка теж окинула поглядом хлопця й відзначила про себе, що в нього високе чоло й ледь випнуті вилиці — он куди сягнув, напевне, його рід: до даків або печенігів — Данило мав мужній вигляд, і був він Оленці приємний.

«Що це ми раптом зупинилися й дивимося одне на одного, мов телята на нові ворота?» — засміялася Оленка, й Данило сказав, ніби про щось зовсім буденне:

«Ти гарна!»

«Справді? — зраділа дівчина і відразу споважніла. — А якби й так, то це не моя заслуга — то від Бога... Але ти не відповів: до якого коліна знаєш свій рід?»

«Тебе подібні питання давно цікавлять?»

«Ніколи над цим не задумувалася... А мабуть, треба! Кожна людина повинна знати, звідки вона... А ти цікавився?»

«Віднедавна... — по хвилі мовив Данило. — Місяць чи два тому був я на презентації книжки, якій ціни немає: «Український родовід». Перша ластівка в цьому жанрі... Я уважно слухав виступи знавців, книжку оцінювали дуже високо, однак у мене зародився сумнів щодо її наукової об'єктивності, і я запитав упорядницю — вельми енергійну пані з таким оригінальним ім'ям — Климентина: «Чому ви обмежили своє дослідження самими тільки інтелігентськими родинami: Жеплинські, Бачинські, Левицькі, Цегельські, Петрушевичі, а де селянські родоводи, адже майже вся наша інтелігенція — з селян... До того ж, у кожному дослідженому родоводі — тільки ідеальний позитив, ніби в жодному ніколи не було жмикрутів, ошуканців, злочинців!..» Не пам'ятаю, що мені відповіла на це пані Климентина, але відтоді не перестає мене переслідувати

думка: а звідки я взявся, хто я такий — сільський парубок з Явірника?»

«І ти вирішив шукати свого коріння, — з відтінком іронії мовила Оленка. — Йй подався оце в мандрівку».

«Та ні, як я його знайду?.. Та й інший в мене нині клопіт: хочу чи не хочу, а дисертація мусить бути написана».

Він узяв Оленку лівою рукою за плече, на ходу повернув її до себе і ще раз сказав:

«Ти й справді гарна...»

«А що мала б на це відповісти я? — дівчина кокетливо глянула на Данила. — Повторити те саме? Що ж, могла б... Та хіба врода — найважливіша людська прикмета? Головне, що мені з тобою просто, легко, наче ми вже давно знайомі».

«Та це ж найкращий для мужчини комплімент! — вигукнув Данило і враз пильно вдивився у вершок Попа Івана. — Поглянь, поглянь, Оленко: бачиш той синій, аж чорний клубок над руїнами обсерваторії?»

«Бачу, то й що?»

«О, ти міська панянка, а не гуцулка: то знак грози, я знаю... Приквпмо крок, щоб встигнути добратись до Веснярки. Там ватагує старий Дмитро Мочерняк, він прихистить. Та й, може, щось цікавого повість...»

«Ти з ним знайомий?»

«Ні, чув лишень про нього... Кажуть, він знає багато цікавих небилиць. Можливо, щось нового дізнаюся з гуцульської демонології».

Тим часом синювато-чорний клубок хмари, що дотепер непорушно висів над вершиною Попа Івана, почав раптом набухати, надуватися й набирати форм страхітливої потвори, що безупину міняла свій погрозливий лик, стаючи схожою то на розсердженого велетня, то на дракона із роззявленою пащею, якою він поглинав синяву неба, — й миттю не стало над головами мандрівників і шматочка голубизни, а з-поза гори, ген аж з-над Тиси, стрімко піднялися в небо клуби синих випарів, окреслених оранжевою облямівкою, нібито десь

там, на урочищах Обнижа і Прелук, вибухнув вулкан, й ось за хвилю гаряча лава полетіть схилами вниз, заливаючи жереповий заросляк разом з полониною й будівлями на ній; перехресні тихі блискавки протинали небесну куряву, розпікаючи її до стану фіолетової плазми; обважнілі, немов насичені вулканним попелом хмари спадали на землю, й долинув нарешті безугавний гуркіт громів.

Розділ другий

Світ стемнів і не проглядався вже й на крок, Данило схопив Оленку за руку, й вони щодуху побігли плаєм, що потягнувся вздовж підніжжя Попа Івана до Веснярки; мокра темінь заліплювала очі, Оленка зсувала долонею з обличчя сніжницю; обоє вмить промокли до нитки, в Оленчині шльопанці набилося холодної кваші, ноги задубеніли, руки залякли, тільки з Данилової долоні, в якій він затиснув руку дівчини, струменіло тепло; обоє бігли навмання, бо світ геть зчорнів — й нарешті повіяло на Оленку гарячим духом ватри, а в очах просвітіло — то Данило з грюкотом відчинив двері колиби, увіпхнув досередини дівчину, сам ввалився за нею, й порятунок від лиха постав перед ними в образі вусатого діда, який сидів за котлом, повним загуслого молока, й з тієї гущі виймав сніжно-білу масу, витискав долонями з неї сироватку, збивав у плесканки й складав уряд на лавицю свіжі будзи.

Побачивши у дверях колиби промоклих і засніжених подорожніх, ватаг припинив роботу, підвівся з лавиці й стрімко подався до них, простягнувши руки.

«Падоньку гіренький! — забідкався старий. — Та яка мара вигнала вас у гори в таку шаргу? Ану лишень швиденько роздягайтеся й вішайте шмаття на бильця біля ватри! Господи, таж тебе, дитино, спалить гарячка», — приговорював Мочерняк, дивлячись на продряглу, аж синю Оленку.

ЗМІСТ

ЗЛОДІЇ ТА АПОСТОЛИ	3
Гуцульський глосарій до повісті «Злодії та Апостоли» ...	159
ЛІСОВА ПОВІСТЬ	161
Примітки. <i>Василь Габор</i>	188